

SAMLAREN

TIDSKRIFT
FÖR
SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 20

1939

UPPSALA 1939

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1939

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-A.-B.

3974

DEN TIDIGASTE PLANEN TILL SVENSKA SIARE OCH SKALDER.

AV

CARL SANTESSON.

I en av Atterboms resedagböcker, den lilla röda »Geschaefts und Erinnerungs-Buch für das Jahr 1818» som Schellings hustru skänkte färdemannen, läsas mot slutet vissa anteckningar berörande en tillämnad samling av diktarens skrifter. Den skulle börja att utgivas genast efter hans hemkomst och företalet borde skrivas eller dateras den 19 januari 1820, den dag han fyllde 30 år.¹ Just när denna plan upptecknats, är omöjligt att säga, ty dagbokens text ger här inga fasta hållpunkter; det kan ha skett redan i slutet av 1818, men sannolikare någon gång under år 1819 i samband med Atterboms återvändande till hemlandet, då tankarna sysslade med hans tillkommande verksamhet och han på flerfaldigt vis kände sig stå vid en avgörande gräns. Av det i dagboken planerade — halvfullbordade verk och olika drömda framtidssaker — är det mesta bekant från andra håll, blott på ett enda ställe stannar blicken framför ett lika nytt som märkligt uppslag. Det är vid det följande: »Öfver Svedenborg, Lidner, Kellgren och Thorild återstår mig att göra detsamma, som jag redan gjort med Ehrensvärd, Bellman och Hörberg. — Höijer? — Afhandlingarne öfver dessa Sveriges största snillen borde ställas tillsammans i en kedja, under ett passande gemensamt namn, i ett slags Galleri af *magnis excidisse ausis.*»

Det passande gemensamma namnet för det porträttgalleri av den svenska litteraturens, odlingens och andelivets store, med vilka vår romantik bekände sin frändskap, infinner sig nu utan vidare.

¹ Jämför den delvis avvikande plan som förekommer i *Minnen från Tyskland och Italien*. Band 1 (1859), företalet, s. V.

Projektet i resedagboken utgör, såvitt mig är bekant, det första bestämda löftet om *Svenska siare och skalder*, över 20 år innan Atterbom i ett brev till Bernhard von Beskow den 9 maj 1841 intonerar verket genom att tillkännagiva sin avsikt att publicera ett första band »*Charakteristiker och Kritiker*» som skulle innehålla monografier över Swedenborg, Ehrensvärd, Thorild och Bellman.¹ Vad dagboken så otvetydigt belägger, kunde ju för övrigt nästan förutsägas, då man känner konstansernas roll i Atterboms skaparliv och vet huru långt tillbaka i tiden idéer och motiv i regeln gå hos honom. Det vore ingen överdrift att hävda att själva kärncellen till *Svenska siare och skalder* ligger i de tvenne meningar som inleda exposén av Ehrensvärds skönhetslära i *Phosphoros* 1813, i vilka själva den hänfödda uppskattningen av det stora fyrtalet liksom bebådar en behandling. Atterbom begynner: »Då vi nämna Swedenborg, Ehrensvärd, Bellman och Thorild, hafva vi tillika nämnt de märkvärdigaste Svenskar, som det sistförflutna århundradet framfödt. I dem alla verkade, under olika skepnader, en gudomlig Idee, som till någon del icke för dem sjelfve var klar, och hvars innehåll äfvenså litet stod i gemenskap med andan af deras samtid, som dess oändliga syftning kunde fattas af blott på förgängliga ting rigtade sinnen.»² En länk mellan anteckningen i resedagboken och den definitiva gestaltningen saknas ju icke heller. Atterbom hade nämligen i ett brev den 10 febr. 1832 berättat för Beskow, att han umgicks med tanken på att utgiva en samling av sina poetiska och prosaiska arbeten, bland dem en volym, rymmande jämte annat »*Charakteristiker öfver Bellman, Ehrensvärd, Hörberg, Stagnelius, Byron, Amalia v. Helwig o. s. v.*»³ Den ursprungliga planen är dock här splittrad efter en svensk och en utländsk linje, den förra nu förlängd med Stagnelii namn.

Bellman och Ehrensvärd hade behandlats i uppsatser i *Phosphoros* 1812 och 1813, målaren Pehr Hörberg i företal och tillägg till dennes självbiografi, som Atterbom utgav år 1817. Återstode sedan enligt dagbokens mening Swedenborg, Lidner, Kellgren, Thorild och, kanske, Höijer — det signifikativa frågetecknet vid den sistes namn ger uttryck åt den reserverade och tveksamma hållning till denne filosof som är så genomgående hos Atterbom, osäkerheten

¹ Se J. KULLING, *Atterboms »Svenska siare och skalder»*. Sthlm 1931, s. 7, 8.

² *Phosphoros 1813*, s. 343. Jämför KULLING, *a. a.* s. 269.

³ Se KULLING, *a. a.* s. 8.

om Höijer vore på rätt plats i hans förromantiska Pantheon. Ty Atterboms heroer valdes alla från en särskild utgångspunkt och bundos samman av en bestämd inre enhet i hans åskådning. De voro samtliga, fast på olika plan och i mycket skiftande grad, romantikens föregångare, de ofta av sin egen samtid misskända banbrytarna och härolderna i den ovissa gryningen före den nya idealistiska världsfödelsen. Den biografiska formen skulle, såsom dagboken annoterar, bli »en kedja», det vill säga en teckning i porträtt ställt vid porträtt och ej i någon egentligen historisk framställning, vilken liberal bredd man eljest kan skönja i gestalternas urval. Det bör för övrigt ej förgätas, att Atterbom i ett ungdomspoem, *Till Thorild* (1810), hälsat revoltören med mästarenamn, liksom han ett par år senare i tvenne sonetter besjungit Swedenborg och Lidner (*Poetisk kalender för år 1814*): hyllningsdikten utgjorde det tidigaste sympatitecknet på vad den personskildrande essay'en nu ämnade tolka.

Då Atterbom talar om »ett slags Galleri af *magnis excidisse ausis*», anspelar han på berättelsen om Phaethon i andra boken av Ovidii Metamorfoser. Den vers han omformar (v. 328) kröner inskriften på den störtade körsvennens gravsten:

Hic situs est Phaethon currus auriga paterni;
Quem si non tenuit, magnis tamen excidit ausis.

Den fatalitet som dessa första siare och skalder sålunda skulle skänka exempel på är en ofta återvändande föreställning hos Atterbom. De svenska geniernas öden te sig för honom såsom en historia om mäktiga men likväl förfelade ansatser, om stora, förspillda eller aldrig helt förverkligade anlag. Sonetten Lidner är genomträngd av denna tanke:

Och snillet visar der, när stormen jagar,
En varnande ruin, sin lott i Norden.

Och över bondemålaren Hörbergs bana, så hämmad av oblida förhållanden, faller samma elegiskt tragiska dager. »Hwad Sweriges konstnärer, hwad Sweriges mest genialiska män i allmänhet hittills alltid blifwit, det blef ock han — ett *fragment* af hwad han *kunnat* blifwa, en melancholiskt präktig ruin af en byggnad, som Naturen ämnat uppföra i *stort*, men som stannat wid utkastet och resningen.» (Företal, s. XLVII.)